

Розвиток кооперативів та міжнародного кооперативного бізнесу в умовах глобалізації

Гончаренко В.В., Пожар А.А., Клименко В.І.

Частина колективної монографії:

Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. - Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 540 с.

УДК 339.9
Г54

Рецензенти:

Г. В. Задорожний – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та світового господарства (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна);

Т. М. Камінська – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії (Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого);

Ю. І. Присяжнюк – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби (Львівський національний університет імені Івана Франка).

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 5 від .27.04.2018 р.)*

Г54 **Глобалізація** та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 540 с.

ISBN

У колективній монографії автори дали своє бачення теоретичних та практичних аспектів процесів глобалізації та регіоналізації як векторів розвитку міжнародних економічних відносин, які справляють і в найближчі десятиліття справлятимуть усе більший вплив на світову економіку. Основну увагу зосереджено на аналізі сучасного стану та перспектив участі України в міжнародних економічних відносинах.

Книга призначена для науковців, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, а також фахівців-практиків у галузі міжнародних економічних відносин.

УДК 339.9

ISBN 978-966-285-526-85

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018

© Довгаль О. А., Казакова Н. А., 2018

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2018

15. Стеценко Б. С. Транснаціоналізація як визначальна тенденція розвитку глобальної фінансової інфраструктури // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13 (ч. 2). С. 121-124

16. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підручник для студ. екон. спец. вищих навч. закл. К. : Либідь, 2008. 408 с.

17. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Економічні науки. № 3 (80) 2015. URL/URI/DOI: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3\(80\)/uazt_2015_3_14.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3(80)/uazt_2015_3_14.pdf) (дата звернення: 16.12.2017).

18. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації міжнародної інтеграції // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 9. С. 35–41.

19. Шавкун В. Транснаціоналізація виробництва і капіталу в умовах світової глобалізації // Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 6. Т. 1. С. 248–251.

20. Вергун В. А., Карп В. С. Вступ до спеціальності «Міжнародний бізнес»: навчальний посібник. К.: ВАДЕКС, 2014. 333 с.

2.3. Розвиток кооперативів та міжнародного кооперативного бізнесу в умовах глобалізації

2.3.1. Унікальність кооперативів та неприбуткова економічна природа кооперативного бізнесу

Кооперативи є важливою складовою національних економік багатьох країн світу, де вони традиційно відносяться до сектору так званої соціальної економіки (social economy).

Узагальнення інформації з офіційних сайтів Міжнародного Кооперативного Альянсу (ICA), Єврокоопу, Міжнародної райффайзенівської спілки (IRU), Європейської асоціації кооперативних банків (ЕАСВ), Всесвітньої ради кредитних спілок (WOCCU), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) та інших офіційних джерел [1] дозволило прийти до висновку, що майже мільярд людей на планеті є членами різних видів кооперативів. А враховуючи членів сімей кооператорів – можна припустити, що з діяльністю кооперативних форм господарювання тісно пов'язано майже третина людства.

В Аргентині членами кооперативів є понад 9,3 млн. осіб, що складає 23% економічно активного населення. У Болівії - майже третина населення користується послугами кооперативів. У Бразилії 7,6 млн. осіб є членами майже 7600 кооперативів різних видів. В Канаді чотири із десяти канадців приймають участь принаймні в одному кооперативі. При цьому, в провінції Квебек близько

70%, а у Саскачевані 56% населення є членами кооперативів. У Фінляндії членами кооперативної мережі S-Group є 62% всіх домогосподарств. У Франції 23 млн. осіб або 38% населення є членами одного чи кількох кооперативів. При цьому, 75% французьких сільгоспвиробників приймають участь принаймні в одному кооперативі, а кожний третій - є учасником кооперативного банку. В Німеччині налічується 20 млн. членів кооперативів, а це – кожний четвертий житель. В Японії – кожен третій японець, а серед фермерів – 90% охоплені членством в кооперативах. В Норвегії із 4,8 млн жителів – 2 млн є членами кооперативних організацій. При цьому, багато людей є членами кількох кооперативів різних видів. В Сінгапурі 50% населення (1,6 млн. осіб) є членами кооперативів. В США членами понад 29 тис. кооперативів є кожен четвертий американець. При цьому, слід зазначити, що членами різних видів кооперативів є не тільки фізичні особи, а й створені ними суб'єкти малого та середнього бізнесу.

Кооперативам вдалось зайняти вагоме місце в різних сферах та галузях ринкової економіки. Наприклад, у Бельгії частка кооперативних аптек на ринку складає 19,5 %. На Кіпрі 30 % банківських послуг та 35 % збуту сільгосппродукції здійснюються через кооперативні організації. В Данії споживчі кооперативи охоплюють понад 36 % роздрібною торгівлі. У Фінляндії через кооперативну групу *Pellervo* здійснюється реалізація 74 % всіх м'ясопродуктів, 96 % молочних продуктів, 50% яєць. У Франції кооперативи займають 60 % ринку банківських послуг, 40 % ринку харчової та сільськогосподарської продукції та 25 % роздрібною торгівлі. В Кореї риболовецькі кооперативи займають 71 % ринку. В Кенії кооперативи формують 45 % ВВП країни. Вони займають 70 % ринку кави, 76 % ринку молочних продуктів, 95 % ринку бавовни. В Новій Зеландії кооперативи створюють 22 % ВВП, займають 70 % ринку м'яса та м'ясопродуктів, 95 % ринку молокопродуктів та їх експорту. В Норвегії 130 споживчих кооперативів охоплюють 24 % споживчого ринку, а 71 житловий кооператив – 15 % всього житлового фонду країни. У Великій Британії найбільше туристичне агентство є кооперативом. У США більш ніж 900 сільських кооперативів з електропостачання забезпечують електроенергією понад 42 млн своїх членів у 47 штатах.

Наведені дані свідчать не тільки про популярність кооперативних форм господарювання серед широких верств населення, а й про високу конкурентоспроможність кооперативів в сучасних умовах глобалізованого світу.

Масове поширення кооперативних форм господарювання у світовій економіці викликане особливістю їх соціально-економічною природи, яка випливає з унікальної «кооперативної філософії», що лежить в основі діяльності кооперативів. Ця філософія базується на ідеї покращення життя шляхом кооперування (об'єднання) осіб для взаємодопомоги та створення на цій основі особливих громадсько-господарських організацій економічної самопомоги населення - кооперативів.

Перші кооперативи почали виникати ще у середині XIX століття. В скрутні часи люди почали самоорганізовуватись, об'єднуючись у кооперативи з метою самозабезпечення необхідними товарами та послугами.

Як говорив один із перших ідеологів кооперативного руху, британський кооператор Ч.Говард, «кооперативні товариства це не засіб отримання багатства, а спосіб боротьби з бідністю».

Кооперативи створювались для забезпечення своїх членів необхідними товарами (послугами) за їх собівартістю, чим суттєво відрізнялись від підприємницьких (капіталістичних) товариств, що мали на меті отримання максимального прибутку. Завдяки членству в кооперативних товариствах, об'єднані в них споживачі та дрібні підприємці уникали необхідності користування послугами різноманітних торгівельних та інших посередників за надмірно високими цінами. Люди отримували можливість придбавати через свій кооператив (в якому вони були не тільки клієнтами, а й рівноправними співвласниками) значно дешевші та якісніші товари (послуги), або вигідніше продавати через кооператив продукцію, вироблену у своїх приватних господарствах.

Сьогодні у світі існує велике різноманіття кооперативів, які надають своїм членам широкий спектр послуг. Споживчі кооперативи здійснюють забезпечення своїх членів якісними товарами за низькими цінами. Фінансово-кредитні кооперативи (кредитні спілки, кооперативні банки, страхові кооперативи тощо) забезпечують членів необхідними фінансовими послугами. Медичні кооперативи надають своїм членам медичні послуги, в т. ч. постачання ліків. Збутові кооперативи сприяють сільгоспвиробникам вигідно продати їх продукцію, в т.ч. й на світових ринках. Молочарські кооперативи створюють своїм членам-виробникам молока умови для переробки їх продукції та її вигідну реалізацію, в т. ч. й на світових ринках. Бензинові кооперативи забезпечують своїх членів дешевими паливно-мастильними матеріалами. Енергетичні кооперативи – електроенергією, як правило з нетрадиційних відновлювальних джерел. Туристичні кооперативи пропонують своїм членам доступні туристичні послуги. Прокатні кооперативи надають своїм членам в тимчасове користування необхідне обладнання, прибори, пристрої, інвентар. Житлові кооперативи сприяють забезпеченню своїх членів житлом та житлово-комунальними послугами.

Складно перелічити всі види та різновидності кооперативів, що існують у світі. Вони створюються переважно в тих сферах господарської діяльності, де існує масова потреба людей в певних товарах (послугах) і бажання зекономити кошти, уникаючи послуг різноманітних посередників.

Незважаючи на таке велике розмаїття видів та сфер діяльності кооперативів, всі вони мають однакову соціально-економічну природу. Їх об'єднують спільні ознаки, в основі яких лежать кооперативна філософія та ідеї перших кооператорів.

Ці ознаки знайшли своє відображення у фундаментальних (базових) кооперативних принципах. Вперше вони були сформульовані Міжнародним кооперативним альянсом (МКА) – світовим об'єднанням національних та регіональних організацій кооперативів з понад 100 країн світу, а зараз визнані урядами більшості країн світу, ООН, МОП, ФАО та іншими поважними міжнародними організаціями.

В редакції МКА кооперативні принципи сформульовані таким чином [2]:

– Добровільне та відкрите членство. Кооперативи – добровільні організації, відкриті для всіх людей, здатних користуватися їхніми послугами та готових узяти на себе обов'язки членів без дискримінації за ознакою статі, соціальної, расової, політичної, релігійної приналежності людей.

– Демократичний членський контроль. Кооперативи – це демократичні організації, контрольовані їхніми членами, які беруть активну участь у виробленні політики й прийнятті рішень. Чоловіки й жінки, що працюють як виборні представники, підзвітні членам кооперативу. У первинних кооперативах у всіх членів рівні права при голосуванні (один член – один голос), а кооперативи вищих рівнів також організовані відповідно до демократичних принципів.

– Економічна участь членів. Члени кооперативу роблять рівні внески й контролюють кооперативний капітал на основі демократичних принципів. Принаймні частина цього капіталу звичайно є загальною власністю кооперативу. Члени кооперативу звичайно одержують деяку компенсацію на внесені кошти, що є умовою членства. Члени кооперативу розподіляють отримані доходи на наступні цілі: розвиток свого кооперативу шляхом можливого створення резервів, принаймні частина яких є неподільною; винагорода членів кооперативу відповідно до їх участі у справах кооперативу; підтримка інших сфер діяльності, схвалених членами кооперативу.

– Самостійність і незалежність. Кооперативи – це самостійні організації взаємодопомоги, контрольовані їхніми членами. Якщо вони укладають угоди з іншими організаціями, у тому числі з урядами, або залучають капітал із зовнішніх джерел, вони роблять це на умовах демократичного контролю з боку членів і підтримують свою кооперативну самостійність.

– Виховання, навчання, інформування. Кооперативи забезпечують навчання й підготовку своїх членів, виборних представників, керівників і працівників, щоб ті могли робити ефективний внесок у розвиток своїх кооперативів. Вони інформують широку громадськість – особливо молодь і неформальних лідерів – про характер і користь кооперативів.

– Співробітництво між кооперативами. Кооперативи найбільш ефективно обслуговують своїх членів і зміцнюють кооперативний рух, працюючи на місцевому, національному, регіональному й міжнародному рівнях.

– Турбота про громаду. Кооперативи працюють задля сталого розвитку своїх громад, проводячи політику, схвалену їхніми членами.

Наведені кооперативні принципи сформульовані із практики діяльності різних видів кооперативів багатьох країн світу [3]. Вони є універсальними і носять узагальнюючий характер, тому лише в загальних рисах характеризують особливості кооперативу як унікальної форми господарювання. У зв'язку з цим, для розуміння специфічної природи кооперативів доцільно більш детально зупинитись на реальних проявах вказаних принципів у практиці діяльності кооперативів різних країн.

В більшості країн, кооператив - це відкрите демократичне об'єднання осіб з метою самозабезпечення необхідними послугами, яке здійснює господарську

діяльність на неприбуткових засадах від імені та в інтересах своїх членів, що є його рівноправними власниками-користувачами. В зв'язку з цим, кооперативи в багатьох країнах мають особливий правовий статус неприбуткових (non-profit) організацій, а їх діяльність регулюється не підприємницьким, а спеціальним (кооперативним) законодавством [4].

Унікальність соціально-економічної природи кооперативів визначається комплексом специфічних взаємопов'язаних принципів та механізмів їх практичного функціонування (табл. 2.3.1)

Таблиця 2.3.1

Принципи діяльності кооперативних організацій, що формують їх неприбуткову природу [5]

Економічні принципи	Організаційні принципи	Соціальні принципи
Кооператив функціонує для задоволення спільних економічних потреб членів на неприбуткових засадах (за собівартістю)	Членство в кооперативі є добровільним та особистим (не може передаватись іншим особам і успадковуватись)	Створення системи економічної самопомоги та самозабезпечення на основі взаємодопомоги
Члени кооперативу є одночасно його власниками і користувачами*	Членство в кооперативі є відкритим (потенційна доступність членства)	Соціально однорідне членство в кооперативі на основі спільних економічних та соціальних інтересів
Кооператив надає послуги своїм членам з метою скорочення витрат та/або збільшення доходів їхніх особистих господарств	Демократичне управління та контроль в кооперативі за принципом "один член – один голос", незалежно від суми вкладених коштів	Освітня робота серед членів та працівників, просвіта населення стосовно демократичних принципів кооперативного руху
Справедливе пропорційне фінансування членами кооперативу його діяльності	Прозорість діяльності кооперативу та рівні права членів в користуванні послугами	Альтруїзм членів, який базується на солідарності соціальних груп
Капітал кооперативу формується його членами і складається з дольової (пайової) та неподільної (колективної) частин	Діяльність виборних органів управління та контролю здійснюється на громадських засадах. Оплачується робота лише найманих працівників	Співпраця з іншими кооперативами з метою зміцнення та розвитку кооперативної системи взаємодопомоги
Винагорода вкладеного капіталу (нарахування на паї) обмежується	Члени несуть відповідальність за роботу та розвиток свого кооперативу	Турбота про громаду, до якої відносяться чи з якою пов'язані члени кооперативу

*- законодавство окремих країн дозволяє кооперативам надавати послуги особам, що не є членами, але обсяг такої діяльності, як правило, є обмеженим.

Наведені в таблиці принципи в сукупності характеризують класичний кооператив як форму господарювання, яка відповідає прийнятій у більшості країн світу кооперативній ідеї та філософії кооперативного руху.

В зв'язку з тим, що окремі з наведених принципів відображають мало-відомий в українській економічній науці неприбутковий механізм кооперативної діяльності [6], вони та конкретні механізми діяльності кооперативу потребують більш детального розгляду.

Особливістю справжніх кооперативів (на відміну від «радянської» моделі кооперативу, яка по своїй суті була псевдо-кооперативною) є те, що кооперативи обслуговують потреби переважно (а в окремих країнах – виключно) своїх членів-власників, а не сторонніх осіб і це обслуговування здійснюється на неприбуткових засадах, тобто за собівартістю, без прагнення до максимізації прибутку.

Перш за все, необхідно зазначити, що термін «неприбутковий» не є синонімом слова «збитковий».

Прибуток (чи збиток) – це фінансовий результат перевищення доходів над витратами в процесі здійснення як підприємницької, так і непідприємницької господарської діяльності.

Поняття «неприбуткова діяльність» не означає відсутність прибутку чи отримання збитків в результаті її здійснення. Цей термін означає лиш те, що така економічна категорія як прибуток, не є метою цієї діяльності. Крім цього, прибуток в кооперативних формах господарювання з економічної точки зору має іншу економічну природу, ніж у підприємницьких. Усвідомлюючи нестандартність цього твердження, спробуємо його обґрунтувати детальніше.

Як було зазначено вище, у більшості країн світу члени кооперативу є одночасно їх власниками і клієнтами (користувачами послуг). Тому кооператив, як господарюючий суб'єкт, надає послуги не стороннім особам (клієнтам), а переважно або виключно своїм членам-власникам.

Ця обставина обумовлює прагнення кооперативу до максимального здешевлення організованих ним для своїх членів послуг, а не отримання прибутку від такого надання для подальшого розподілу його між власниками (як це є у суб'єктів підприємницької діяльності). Тому кооперативи й прагнуть надавати послуги за собівартістю. Однак, собівартість неможливо визначити наперед. Тому члени кооперативу, будучи його рівноправними співвласниками, спільно приймають рішення про механізм фінансування діяльності кооперативу.

Джерелами такого фінансування є внески (вступні і пайові) та плата за послуги кооперативу. Розмір цієї плати (цін, розцінок кооперативу) має гарантовано забезпечити покриття витрат кооперативу. Тому кооператив встановлює плату за свої послуги «з запасом» від планової собівартості для недопущення виникнення збитків. Звідси і виникає перевищення доходу над витратами кооперативу, що для будь-якого суб'єкта підприємництва цілком справедливо вважається прибутком. Це перевищення доходів над витратами у кооперативі є не метою діяльності, а наслідком неможливості точного попереднього встановлення плати за послуги на рівні собівартості.

Але не тільки цей аргумент визначає унікальність неприбуткового механізму кооперативної діяльності. Перевищення доходів кооперативу над його витратами взагалі не можна розглядати як прибуток (у традиційному розумінні цього слова) тому, що плата членами-власниками кооперативу за його послуги не може вважатись доходом кооперативу, адже прибуток – це похідна від доходу.

З економічної точки зору доходом є кошти, що отримуються від обслуговування клієнтів, тобто осіб, які не є власниками суб'єкта господарювання. Кошти, що надходять кооперативу від членів-власників у вигляді плати за його послуги за своєю економічною природою є не доходом, а швидше цільовим фінансуванням, що здійснюється власниками.

З цього приводу Конгрес Міжнародного кооперативного альянсу ще у 1969 році рекомендував замінити для кооперативів термін «прибуток» на більш правильний для кооперативної діяльності – «економічний результат».

Ще одним важливим аспектом, що характеризує неприбутковий механізм господарської діяльності кооперативів, є напрями використання (розподілу) отриманого фінансового результату. На відміну від суб'єктів підприємництва, в яких прибуток розподіляється між власниками пропорційно вкладеному капіталу (акціям чи паям), фінансовий результат в кооперативах розподіляється за спільним рішенням членів (при прийнятті якого кожен член має лише 1 голос) за наступними основними напрямками: 1) кооперативні виплати членам; 2) формування резервів кооперативу; 3) розвиток громади, де мешкають члени кооперативу; 4) нарахування дивідендів на паї.

Коротко зупинимось на цих напрямках.

Кооперативні виплати – це унікальний механізм фінансових взаємовідносин між кооперативом і його членами. Ці виплати здійснюються щорічно пропорційно обсягам придбаних у кооперативі товарів (послуг) і фактично є поверненням членам-клієнтам переплачених коштів понад собівартість. Кооперативні виплати є основним елементом неприбуткового механізму кооперативної діяльності, що забезпечує беззбиткову діяльність кооперативу та поєднання приватних та колективних інтересів членів.

Формування резервів (резервного фонду) захищає кооператив від непередбачуваних ризиків і забезпечує його функціонування у довгостроковій перспективі. Сформовані резерви використовуються для покриття збитків, які можуть виникнути в процесі різноманітних несприятливих факторів господарської діяльності, що дозволяє кооперативу пережити «складні часи». Крім цього, накопичені резерви можуть бути використані для розширення діяльності кооперативу з метою кращого обслуговування існуючих та залучення нових членів.

Спрямування коштів на розвиток громади є одним із важливих напрямів використання отриманого фінансового результату («прибутку») для кожного кооперативу. За рахунок цих коштів формуються певні соціальні фонди кооперативу з яких, за спільним рішенням членів, фінансуються різноманітні програми, спрямовані на задоволення колективних потреб членів кооперативу чи територіальної громади де діє кооператив (створення бібліотеки, побудова в селі дитячого майданчика, дороги, водогону тощо), а також на залучення до кооперативу нових членів (освітня, просвітницька діяльність тощо).

Нарахування дивідендів на паї в кооперативах є скоріше виключенням, ніж правилом. Таке нарахування здійснюється переважно в тих випадках, коли є необхідність залучити від членів додатковий пайовий капітал на розширення

діяльності кооперативу. Внесення додаткових паїв не надає членам додаткових голосів при прийнятті рішень на загальних зборах чи будь-яких інших переваг чи привілеїв. Тому кооператив стимулює такий досить дешевий і ефективний механізм фінансування свого розвитку через нарахування дивідендів на паї без надання жодних гарантій щорічної винагороди пайового капіталу. Зрозуміло, що це суттєво відрізняє природу дивідендів на паї в кооперативних та підприємницьких товариствах.

Таким чином, кооперативні форми господарювання у багатьох країнах суттєво відрізняються від форм здійснення підприємницької діяльності (табл. 2.3.2.).

Таблиця 2.3.2

**Найбільш суттєві відмінності кооперативних (неприбуткових)
та підприємницьких (прибуткових) форм господарської діяльності**

Ознаки	Кооперативні форми господарювання	Підприємницькі форми господарювання
Соціальні цілі	Взаємодопомога, самозахист від посередників, соціальні програми для членів та громади	Не встановлюються
Економічні цілі	Забезпечення членів необхідними товарами (послугами) з метою скорочення витрат та/чи збільшення доходів їхніх приватних господарств	Отримання максимального прибутку власниками капіталу від надання послуг клієнтам
Статус	Неприбуткова організація	Суб'єкт підприємн. діяльн.
Правова форма	Кооператив	АТ, ТОВ, ТзПВ, ТзДВ, ПП
Управління	Демократичне. Кожен член має право одного голосу, незалежно від суми його вкладу в кооператив	Управління (кількість голосів) пропорційна частці у капіталі
Власники	Всі члени кооперативу. Кількість не є фіксованою і постійно збільшується за рахунок вступу нових членів (принцип «відкритих дверей»).	Засновники. Кількість фіксується в момент створення та обмежується
Клієнти	Члени-власники кооперативу*	Особи, що не є власниками
Розподіл прибутку	Повертається членам пропорційно користуванню послугами, значна частина спрямовується у резерви та на потреби громади, винагорода капіталу обмежена	Привласнюється власниками пропорційно частці у капіталі
Законодавче регулювання	Кооперативне законодавство	Підприємницьке законодавство

* - законодавство може допускати надання послуг нечленам, але лише у чітко визначених випадках (наприклад, неможливість членів у певний період повністю використати наявні можливості чи ресурси кооперативу). При цьому, обсяг послуг, що можуть надаватись нечленам має бути обмеженим і може оподатковуватись.

За понад 150 років свого розвитку, проста і зрозуміла широким верствам населення кооперативна ідея перетворилась в наймасовіший на планеті соціально-економічний рух. А кооперативи, виникнувши як невеликі організації економічної самопомоги населення, за цей час перетворились у конкурентоспроможні господарські структури, створивши вагомий кооперативний сектор в національних економіках багатьох країн світу. На національному та регіональному рівні вони об'єднались в потужні кооперативні системи, які дозволяли кооперативам успішно конкурувати в жорстких умовах глобалізації. Детальний аналіз таких систем не є предметом даного дослідження. Це питання висвітлено в інших роботах авторів [7-11].

З цього приводу лише варто відзначити, що дво-рівневі кооперативні системи створюються шляхом об'єднання кооперативів низового, місцевого рівня (що діють у селах і малих містечках) у кооператив національного рівня з метою посилення їх ринкових позицій за рахунок ефекту масштабу (спільні закупівлі та/чи збут оптовими партіями, переробка, експортно-імпортна діяльність на віддалених ринках, спільний маркетинг тощо).

При цьому, низові кооперативи не втрачають своєї господарської самостійності, автономно ведуть свою діяльність в інтересах своїх членів на своїх територіях і є співвласниками кооперативу національного рівня, головним завданням якого є сприяння веденню бізнесу своїм низовим членам-кооперативам.

Таким чином, кооперативи національного рівня дають можливість дрібним місцевим кооперативам отримувати переваги великої компанії. Фактично, така система представляє собою високоефективний «перевернутий холдинг», який контролюється не зверху, а знизу і базується на ідеї кооперативної взаємодопомоги. Участь у такій кооперативній системі забезпечує навіть найдрібнішим кооперативам високу конкурентоспроможність в жорстких ринкових умовах.

Три-рівнева кооперативна система за своїми функціями, механізмами діяльності та управління подібна до дво-рівневої з тією лише різницею, що між низовим і національним рівнем існує проміжний (регіональний) рівень кооперативів. У три-рівневій кооперативній системі місцеві кооперативи (що діють на рівні сіл та містечок) створюють для покращення конкурентних позицій регіональний кооператив (в межах певної території, наприклад, такої, як область), а регіональні кооперативи, у свою чергу, створюють загальнонаціональний кооператив для ще більшого зміцнення конкурентних ринкових позицій за рахунок збільшення ефекту масштабу.

Дво- і трирівневі національні системи кооперативних банків відображені на рисунках 2.3.1 і 2.3.2.

Слід зазначити, що дво-рівневі кооперативні системи зустрічаються, як правило, у невеликих країнах (Австрія, Нідерланди тощо), а три-рівневі властиві переважно великим за територією країнам, або тим, що мають федеративний чи конфедеративний устрій (Франція, Німеччина, США, Канада).

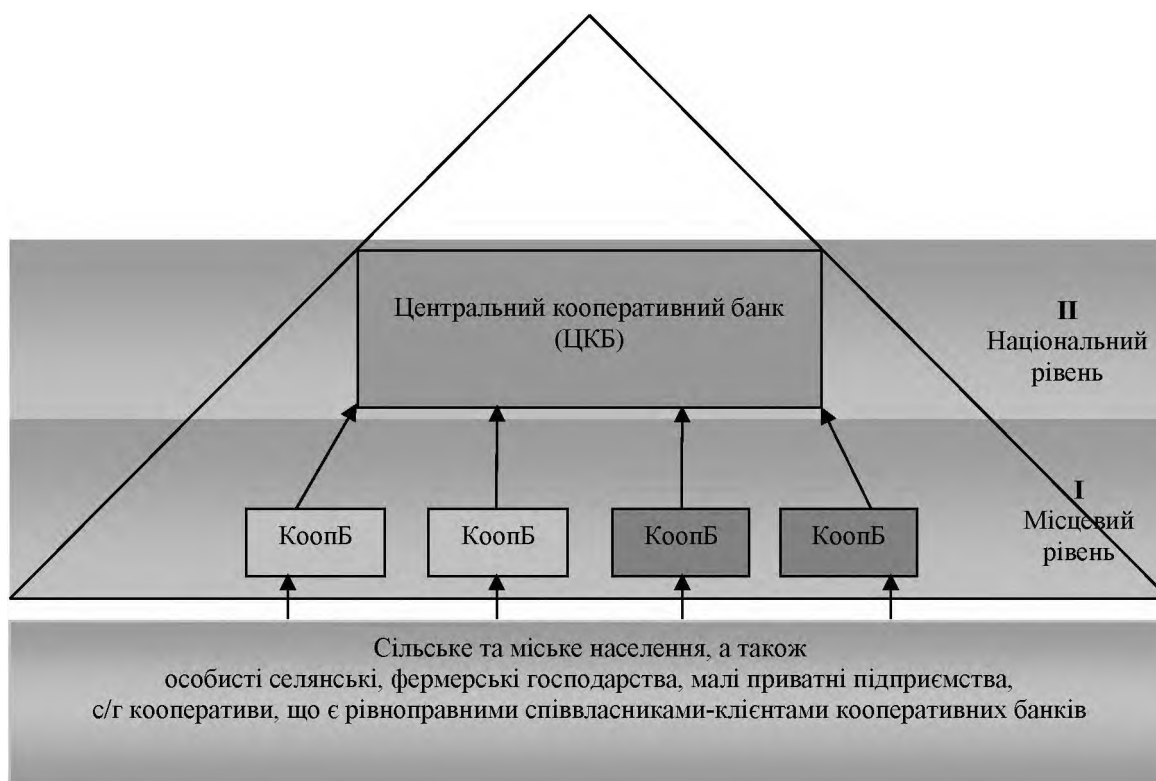

Рис. 2.3.1. Дворівнева національна система кооперативних банків

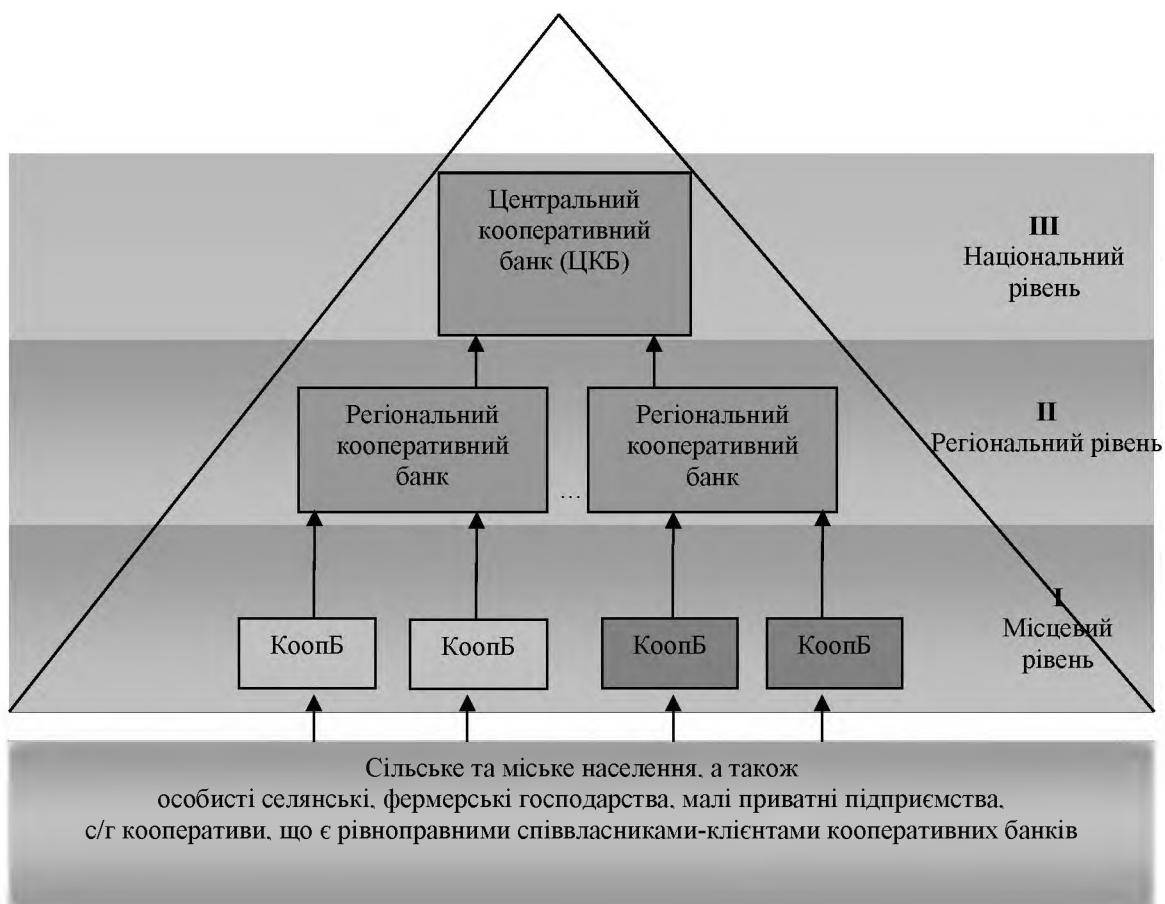

Рис. 2.3.2. Три-рівнева національна система кооперативних банків

Не можна однозначно стверджувати яка із зазначених моделей є більш ефективною. Такі системи формувались історично на основі потреб низових кооперативів, національних особливостей та існуючого законодавства і обидві моделі доказали свою ефективність.

2.3.2. Сільськогосподарські кооперативи в умовах глобалізації

Глобалізація створила досить жорсткі умови конкурентної боротьби кооперативів із приватним бізнесом. І саме співпраця між кооперативами і об'єднання їх в кооперативні системи дозволили багатьом дрібним кооперативам в різних країнах вижити і максимально ефективно забезпечувати потреби своїх членів в умовах глобалізації.

В цих складних конкурентних умовах кооперативи почали шукати нові, нетрадиційні шляхи для свого розвитку. В окремих випадках такі експерименти не були вдалимими і закінчувались відходом від кооперативних принципів та переродженням кооперативів у приватні сервісні структури. Але у більшості випадків, кооперативам вдалось адаптуватись до нових умов, викликаних глобалізацією і знайти ефективні механізми свого функціонування в глобальному світі.

Так, досить показовим є приклад адаптації до умов глобалізації сільськогосподарських кооперативів, які змушені були вийти за свої національні рамки, поширити свою діяльність на інші країни і перетворитись у транснаціональні кооперативи.

Наприклад, молочарський кооператив Arla Foods, що був створений у 2000 році шляхом злиття кооперативів MD Foods з Данії та Arla з Швеції, коріння яких сягають 1880-х років [12], на сьогодні є найбільшим транснаціональним сільськогосподарським кооперативом Європи. Після злиття з Hansa Milch, Milch-Union Hocheifel (Німеччина), Milk Link (Великобританія) та Walhorn (Бельгія) – Arla Foods наразі має членів у Данії, Швеції, Німеччині, Бельгії та Великобританії, а також у Люксембурзі та Нідерландах [13].

Можливість інтернаціоналізувати свою діяльність виникла на порядку денному кооперативів досить давно. Найпопулярнішим способом виходу на зарубіжні ринки традиційно був експорт, в той час як здійснення прямих зарубіжних інвестицій не мало широкої підтримки через відносно більшу ризикованість, адже кооперативи тяжіють до консервативного підходу у веденні справ.

В свою чергу, практика запрошення фермерів з інших країн приєднуватись і набувати членства – взагалі була сприйнята дуже неоднозначно: ускладнені відносини між зарубіжними членами кооперативу і його менеджментом, мовні, культурні відмінності, різні підходи до ведення фермерського господарства роблять співпрацю в межах кооперативу значно складнішою. Тим не менш, деякі кооперативи в Європі взяли курс на транснаціоналізацію.

Глобалізаційні процеси у світовій економіці підштовхнули сільськогосподарські кооперативи до співпраці на міжнародному рівні, в першу чергу – задля досягнення економії за рахунок масштабів діяльності, можливості мати

справу з великими роздрібними торговельними мережами, а також забезпечення належного збереження продуктів протягом усього виробничого циклу.

Інтернаціоналізації сільськогосподарських кооперативів сприяє ряд чинників. Лібералізація торгівлі на європейському ринку значно підвищила конкуренцію, а це мотивує до збільшення масштабів діяльності й скорочення витрат. Також, значне збільшення ринкової частки великих роздрібних торговельних мереж, наприклад: Tesco (Великобританія), Carrefour і Auchan (Франція) чи Wal-Mart (США), стимулює і постачальників (у т.ч. об'єднання аграрних збутових кооперативів) до розширення і зростання. Крім цього, якість аграрної продукції та її переробки починає відігравати все важливішу роль на ринку сільськогосподарської продукції. Таким чином, необхідність інновацій та удосконалень процесів виробництва і переробки продукції також спонукає кооперативи до виходу на регіональні та світові ринки.

Кооперативний та приватний сільськогосподарський бізнес схожим чином реагують на виклики глобалізації. Вони здійснюють придбання зарубіжних компаній задля отримання доступу до брендів, мереж розповсюдження, сировинних баз, інноваційних технологій тощо.

При цьому, між стратегіями інтернаціоналізації кооперативного та приватного бізнесу існують відмінності. Так, кооперативи, зазвичай, мають досить вузький асортимент продукції, серед пріоритетів на перше місце ставлять ефективність і намагаються не мати справи з ризиковими видами діяльності.

До основних стратегій інтернаціоналізації аграрних кооперативів можна віднести наступні:

- кооператив з країни А залучає фермерів з країни Б (часто сусідньої) у якості членів (наприклад, шведський постачальний кооператив Norrbottens Lantmän мав членів у Фінляндії);

- кооператив з країни А здійснює придбання обробної компанії у країні Б та запрошує постачальників придбаної компанії стати членами (наприклад, німецький молочний кооператив Milch-Union Hocheifel придбав кілька молочних підприємств у Бельгії та Люксембургу та запропонував членство місцевим постачальникам);

- фермери з двох або більше країн створюють новий (транснаціональний) кооператив (це нова практика, що вже мала застосування у Бельгії й Нідерландах);

- відбувається злиття двох кооперативів з різних країн (наприклад, злиття датського молочного кооперативу MD Foods та шведського молочного кооперативу Arla в Arla Foods).

Таким чином, глобалізація сприяла виникненню нових, нетрадиційних форм кооперативів - транснаціональних (мають членів з двох чи більше країн) і міжнародних (члени є мешканцями однієї країни, а постачальники – іншої). Поширення транснаціональних і міжнародних кооперативів у країнах Європейського Союзу наведено у табл. 2.3.3 [14].

Більшість транснаціональних кооперативів розташовані у Північно-Західній Європі, зокрема у Нідерландах, Німеччині, Данії, Бельгії [15]. Кілька також засновано в Австрії та Ірландії, Італії, Фінляндії, Франції, Люксембурзі та

Угорщині. Значна кількість транснаціональних кооперативів, що працюють у сфері переробки молока та виробництва молочної продукції, а також фруктів і овочів, може бути пояснена малим обсягом внутрішніх ринків цих європейських країн та високим ступенем їх загальної економічної інтеграції. Так, Ірландія, Нідерланди, Бельгія і Данія є маленькими країнами, і при цьому – великими виробниками молока, фруктів і овочів. А ось Німеччина, яка є суттєво економічно інтегрованою з сусідніми країнами, більше орієнтована на власний внутрішній ринок через його великий обсяг.

Таблиця 2.3.3

Транснаціональні і міжнародні сільськогосподарські кооперативи ЄС, 2011 р.

Напрями діяльності кооперативів	Транснаціональні кооперативи (мають членів з двох чи більше країн)	Міжнародні кооперативи (члени є мешканцями однієї країни, а постачальники – іншої)
Фрукти і овочі	15	15
Злаки (зазвичай, з кормовими для тваринництва)	11	7
Молочна продукція	10	8
Цукор	2	3
Інші галузі (м'ясо, яйця, картопля, ГМО тощо)	9	12
Разом	47	45

Джерело: [14]

Франція є одним з лідерів у виробництві сільськогосподарської продукції в Європі саме завдяки масовому розвитку кооперативів. Французькі аграрні кооперативи (наприклад: Axereal та Champagne Céréales – спеціалізуються на зернових; Sodiaal – молочна продукція; Agrial та Cescab – овочі; Tereos – цукор; Масадур і Лімаграйн – насіння) мають іноземні дочірні підприємства, що закуповують аграрну продукцію або здійснюють поставки фермерам в своїх країнах [16]. При цьому, французькі аграрні кооперативи не мають членів за кордоном. Тобто, вони є інтернаціональними, але не транснаціональними. Це зумовлено особливостями французького законодавства, що обмежує кооперативи щодо регіону їх діяльності [17].

Таким чином, глобалізація спонукала сільськогосподарські кооперативи до пошуку нових моделей їх діяльності, однією з яких стала транснаціоналізація. Однак, транснаціоналізація сільськогосподарських кооперативів натикається на суттєві перепони, пов'язані із відмінностями у правових системах, культурах, традиціях різних країн, а також небажанням самих членів кооперативів перетворення їх організацій на транснаціональні, адже це значно ускладнює відносини між членами і менеджментом кооперативів та значною мірою нівелює їх кооперативну природу.

2.3.3. Вплив глобалізації на фінансово-кредитні кооперативи

Сектор кредитної кооперації у сучасних фінансово-кредитних системах різних країн представлений кредитними спілками і кооперативними банками. Ці організації мають кооперативну природу і діють на основі міжнародних кооперативних принципів. В їх основі лежать історичні моделі «сільських кас» Ф.Райфайзена та «народних банків» Г.Шульце-Деліча. Вони багато в чому подібні - є фінансовими установами, створеними, як і будь-який інший кооператив, для обслуговування потреб своїх членів, що одночасно є їх рівноправними власниками і клієнтами. Фактично ці установи належать своїм клієнтам-власникам і управляються ними. І кредитні спілки, і кооперативні банки, в більшості країн світу об'єднані в потужні дво- чи трирівневі кооперативно-кредитні системи (банківські групи) і складають гідну конкуренцію приватним банкам.

Відмінності між цими двома моделями кредитних кооперативів викликані еволюційним розвитком перших кредитних кооперативів Ф.Райфайзена та Г.Шульце-Деліча під впливом національного законодавства. Кооперативні банки – це, переважно, європейська, а кредитні спілки – північноамериканська моделі кредитного кооперативу.

У більшості країн кредитні спілки надають фінансові послуги виключно своїм членам, а для кооперативних банків дозволяється обслуговування й осіб, що не є членами. Членами кредитних спілок можуть бути лише фізичні особи, а кооперативних банків – також юридичні особи, що належать членам кооперативу.

Детальний розгляд особливостей та відмінностей цих моделей кредитних кооперативів не є предметом даного дослідження і здійснено в інших роботах авторів [18].

Показники, що характеризують розвиток кооперативних банків європейських країн, відображені у таблицях 2.3.4–2.3.6 [19–21].

Глобалізація суттєво і досить негативно вплинула на розвиток кредитних кооперативів, особливо – кооперативних банків. Діяльність транснаціональних банків, надзвичайно жорстка конкуренція у фінансово-кредитному секторі, запровадження інновацій у фінансовій сфері та впровадження нових фінансових продуктів змусили кооперативні банки адаптовуватись і шукати нові шляхи свого розвитку.

Таблиця 2.3.4

Чисельність кооперативних банків та їх відділень у європейських країнах у 2004-2016 роках.

	Регіональні/місцеві кооперативні банки			Відділення кооперативних банків		
	2004	2010	2016	2004	2010	2016
Австрія						
Österreichische Raiffeisenbanken	576	551	434	1619	1738	1500
Österreichischer Genossenschaftsverband	68	80	16	611	1042	402
Німеччина						
BVR/DZ Bank	1335	1138	972	14554	13474	11787
Франція						
Crédit Agricole	43	39	39	9060	11500	11000
Crédit Mutue	18	18	18	4990	5875	5247
Banques Populaires	22	20	32	2692	2938	8000
Італія						
Assoc. Nazionale fra le Banche Popolari	88	100	n/a	7386	9514	n/a
Federcasse	439	415	335	3478	4375	4311
Іспанія						
Unión Nacional de Cooperativas de Crédito	83	80	43	4607	5079	3303
Кіпр						
Co-operative Central Bank	357	111	18	472	426	246
Данія						
Sammenslutningen Danske Andelskasser	34	16	n.a	76	51	n.a
Греція						
Association of Cooperative Banks of Greece	16	16	9	114	191	112
Люксембург						
Banque Raiffeisen	18	13	13	65	49	42
Литва						
Association of Lithuanian credit unions	53	61	60	91	167	94
Угорщина						
National Federation of Savings Co-operatives	156	112	65	1650	1520	1491
Польща						
Krajowy Związek Banków Spółdzielczych	599	576	558	3383	4395	4602

Джерело: [19–21]

Таблиця 2.3.5

**Чисельність членів, клієнтів та персоналу кооперативних банків
у європейських країнах в 2004-2016 рр.**

	Кількість членів, тис.			Кількість клієнтів, тис.			Кількість працівників, тис.		
	2004	2010	2016	2004	2010	2016	2004	2010	2016
Австрія									
Österreichische Raiffeisenbanken	1655	1720	1700	3600	3600	3600	30	26	29
Österreichischer Genossenschaftsverband	650	701	688	700	1500	1180	7	13	4
Німеччина									
BVR/DZ Bank	15506	16689	18435	30000	30000	32000	164	187	181
Франція									
Crédit Agricole	5700	6500	9300	21000	54000	52000	134	161	138
Crédit Mutue	6500	7200	7700	13800	29200	30700	56	75	81
Banques Populaires	2800	3300	9000	6600	7800	31200	44	40	108
Італія									
Assoc. Nazionale fra le Banche Popolari	1035	1212	n/a	8400	9593	n/a	53	84	n/a
Federcasse	729	1010	1250	1422	5700	6000	26	32	30
Іспанія									
Unión Nacional de Cooperativas de Crédito	1669	2223	1450	9592	10819	7149	17	20	12
Кіпр									
Co-operative Central Bank	530	633	201	600	746	702	2	2	2
Данія									
Sammenslutningen Danske Andelskasser	63	63	n.a	63	125	n.a	0,5	0,6	n.a
Греція									
Association of Cooperative Banks of Greece	144	212	163	144	430	352	0,7	1,3	0,9
Люксембург									
Banque Raiffeisen	4,5	7,5	27	117	124	114	0,4	0,5	0,6
Литва									
Association of Lithuanian credit unions	43	101	143	43	102	5	0,2	0,4	0,5
Угорщина									
National Federation of Savings Co-operatives	500	120	420	1000	1100	1573	8111	7101	8231
Польща									
Krajowy Związek Banków Spółdzielczych	2500	2500	979	10500	7500	n.a.	27	32	31

Джерело: [19–21]

Таблиця 2.3.6

**Активи, депозити і кредити кооперативних банків
у європейських країнах в 2004-2016 рр.**

	Активи (млн. євро)			Депозити (млн. євро)			Кредити (млн. євро)		
	2004	2010	2016	2004	2010	2016	2004	2010	2016
Австрія									
Österreichische Raiffeisenbanken	145530	255220	279649	86061	149742	189424	86399	162777	186955
Österreichischer Genossenschaftsverband	33773	65167	24466	22054	29588	20018	17617	45021	19386
Німеччина									
BVR/DZ Bank	848688	1020313	1215780	513172	619985	774302	473553	583326	733155
Франція									
Crédit Agricole	913000	1730846	1722849	378000	811800	693260	410000	882035	773964
Crédit Mutue	387886	591309	793522	144394	228412	358195	164777	323065	415052
Banques Populaires	250404	349000	1235240	94800	167900	531778	121000	122700	666898
Італія									
Assoc. Nazionale fra le Banche Popolari	414000	481472	n/a	239600	425375	n/a	213800	378391	n/a
Federcasse	116413	179960	217600	94395	151037	160680	76442	135300	132500
Іспанія									
Unión Nacional de Cooperativas de Crédito	63655	119455	93604	53255	98222	72923	48847	95589	53529
Кіпр									
Co-operative Central Bank	7849	19936	14101	7231	13513	12568	5591	12515	12034
Данія									
Sammenslutningerne Danske Andelskasser	1021	2037	n.a	834	1333	n.a	660	1283	n.a
Греція									
Association of Cooperative Banks of Greece	1574	4500	2539	1273	3400	1880	1270	3500	2647
Люксембург									
Banque Raiffeisen	3214	5868	7501	2901	4695	6312	1752	3746	5419
Литва									
Association of Lithuanian credit unions	65	315	449	42	259	396	37	173	251
Угорщина									
National Federation of Savings Co-operatives	4460	5075	7219	3875	4240	5009	2023	2070	3487
Польща									
Krajowy Związek Banków Spółdzielczych	7039	17625	35767	5212	13400	24730	3978	9900	17785

Джерело: [19–21]

В одних країнах кредитні кооперативи не витримали конкуренції з боку приватних фінансових установ і припинили своє існування, перетворившись у комерційні банки, в інших – укрупнилися і консолідувалися, зміцнивши, таким чином кредитно-кооперативну систему, в третіх – вийшли за національні межі і почали експансію на зовнішні фінансові ринки, придбаваючи чи створюючи комерційні банки в інших країнах, при цьому, не втрачаючи свою кооперативну природу.

Так, наприклад, у Швеції у 1991 році, внаслідок кризи в банківському секторі, відбулося злиття 12-ти регіональних сільськогосподарських кооперативних банків і зміна форми власності. Було створено банк Föreningsbanken. А у 1992 році, внаслідок злиття 11-ти регіональних ощадних банків, – створено банк Sparbanken Sverige. В 1997 році два зазначених банки знову злилися, утворивши банк FöreningsSparbanken. В 2006 році на зібранні акціонерів було вирішено перейменувати банк у Swedbank [22]. На даний момент, в Швеції функціонують 3 кооперативних банки: Ekobanken medlemsbank, JAK Medlemsbank та Landshypotek, діяльність яких є соціально-орієнтованою, некомерційною [23].

У Бельгії банківська система мала солідний кооперативний сектор, представлений групами Васоб та Сера, проте приєднання обох груп до більших комерційних установ призвело до взагалі зникнення кооперативних банків в країні. Васоб group стала частиною Dexia, а Сера – частиною KBC [24].

У Великобританії загальна чисельність кооперативних банків скоротилася на 75 %. Саме така їх частка змінила статус з кооперативного на комерційний. Причиною цього стала зумовлена законодавством неспроможність кооперативних банків випускати акції та розміщувати їх на фондовому ринку [25].

Таким чином, прагнення отримати прибуток від IPO призвело до зміни форми власності багатьох кооперативних банків. При цьому, такий вид кредитних кооперативів, як кредитні спілки продовжує активну діяльність на ринку фінансових послуг [26].

Сьогодні кооперативні банки успішно адаптувалися до змін на ринках фінансових послуг, обравши різні ніші та стратегії. Спільними рисами сучасних кооперативних банків і досі залишаються специфічна модель управління, властива кооперативам, а також відсутність максимізації прибутків в переліку першорядних цілей. Звичайно, кооперативні банки різних країн мають відмінності, проте існують і загальні закономірності їх розвитку. Створені в свій час як місцеві банки, більшість сучасних кооперативних банків перетворилися на загальнонаціональні мережі – інколи через вимоги державних регуляторів, а інколи через прагнення отримати економію від масштабів діяльності. При цьому, міра їх інтегрованості в різних країнах може суттєво відрізнятись.

Глобалізація сприяла налагодженню співпраці між кооперативними банками не тільки на національному, а й на регіональному рівні. Кооперативні банки європейських країн утворили платформи для налагодження міжнародних зв'язків, а саме: Європейську асоціацію кооперативних банків (ЕАСВ) та банківську групу Unico.

Співпраця кооперативних банків у ЕАСВ (що об'єднує понад 4200 кооперативних банків із 23 країн [27]) направлена на захист їх інтересів у Європі, популяризацію кооперативної ідеї та донесення широким верствам населення інформації про соціальну місію кооперативних банків. Асоціація ініціює важливі зміни у регуляторному середовищі з метою створення недискримінаційних умов для кооперативних банків на фінансових ринках європейських країн.

В свою чергу, Unico Banking Group (об'єднує Banco Cooperativo Español (Іспанія), Crédit Agricole S.A. (Франція), DZ BANK (Німеччина), ICCREA Holding (Італія), OP Financial Group (Фінляндія), Rabobank (Нідерланди), Raiffeisen Bank International (Австрія) та Raiffeisen Bank (Швейцарія) [28]) надає підтримку кооперативним банкам у справі розширення їх міжнародної діяльності. Пріоритетними напрямками діяльності Unico є обмін технологіями й досвідом, а також навчання та підготовка кадрів. Учасниками банківської групи створено інструмент взаємного кредитування – систему UniCash. Він дозволяє стабілізувати та відновити довіру до європейського ринку кооперативного міжбанківського фінансування. Банки узгодили взаємні незабезпечені міжбанківські кредитні лінії на термін до трьох місяців, загальним обсягом фінансування 10-15 млрд. євро [29].

Причини міжнародної експансії кооперативних банків певною мірою відрізняються, але в основному є тотожними мотивації комерційних банків. Так, в якості важливої причини декларується «обмежений потенціал зростання на внутрішніх національних ринках». Також кооперативні банки посилаються на міжнародну діяльність споживачів своїх послуг, що спонукає фінансові установи «супроводжувати клієнтів, де б вони не були». За оцінками Рабобанка, європейські кооперативні банки наразі отримують близько 25% своїх доходів за межами своїх країн [30]

Способом, який більшість кооперативних банків використовують для виходу на зарубіжні ринки, є, як правило, придбання інших банків або укладення стратегічних альянсів із уже діючими на тих ринках банками. Так, банк Raiffeisen International, що є дочірнім банком центральної установи кооперативної банківської групи Raiffeisen (Австрія), створив широку мережу комерційних банків у країнах Центральної та Східної Європи, переважно шляхом придбання державних банків (табл. 2.3.7) [31]. Raiffeisen International була трансформована у акціонерне товариство у 2005 році, а її акції були розміщені на Віденській фондовій біржі [32].

В Німеччині та Австрії кредитні кооперативи об'єднані в ще одну кооперативну банківську групу Volksbanken, що в дослівному перекладі означає «народні банки». Народні банки досить успішно освоюють зарубіжні фінансові ринки Центральної і Східної Європи.

З метою координації своєї міжнародної діяльності, вони створили спеціальне акціонерне товариство Volksbank International AG. Воно є міжнародним спільним підприємством, створеним за участі австрійської національної системи народних банків VBAG (51 %), Banque Federale des Banques Populaires (24,5 %) та DZBank / WGZ-Bank (24,5 %) [24].

Таблиця 2.3.7

**Присутність кооперативної банківської групи Raiffeisen
в країнах Центральної та Східної Європи**

Країна	Назва банку	Країна	Назва банку
Албанія	Raiffeisen Bank Sh.a.	Польща	Raiffeisen Bank Polska S.A.
Білорусь	Priorbank, JSC	Румунія	Raiffeisen Bank S.A.
Боснія і Герцеговина	Raiffeisen Bank d.d. Bosna i Hercegovina	Росія	ZAO Raiffeisenbank
Болгарія	Raiffeisenbank (Bulgaria) EAD	Сербія	Raiffeisen banka a.d.
Хорватія	Raiffeisenbank Austria d.d.	Словачія	Tatra banka, a.s.
Чехія	Raiffeisenbank a.s.	Україна	VAT Raiffeisen Bank Aval
Угорщина	Raiffeisen Bank Zrt.	Косово	Raiffeisen Bank Kosovo J.S.C.

Джерело: [31].

Масштабність діяльності Volksbank International AG певною мірою ілюструє табл. 2.3.8 [34].

Таблиця 2.3.8

**Присутність банківської групи Volksbank International AG в країнах
Центральної та Східної Європи станом на початок 2009 року**

Назва банку	Країна	Рік заснування	Кількість філій	Кількість працівників	Балансова сума, млн євро
Volksbank Slovensko	Словаччина	1991	47	639	1530
Volksbank CZ	Чехія	1993	56	659	1778
Magyarorszagi Volksbank Zrt	Угорщина	1993	67	705	2011
Banka Volksbank d.d.	Словенія	1993	11	194	866
Volksbank d.d.	Хорватія	1997	28	406	1049
Volksbank Romania s.a.	Румунія	2000	246	1405	5307
Volksbank BH d.d	Боснія і Герцеговина	2000	29	354	474
Volksbank a.d. Banja Luka		2000	21	336	238
Volksbank a.d.	Сербія	2003	26	450	720
OJSC Volksbank	Україна	1991	78	737	277
Всього:			609	5785	14223

Джерело: [34]

Французькі кооперативні банківські групи Crédit Agricole та Crédit Mutuel здійснили міжнародні поглинання банків Італії, Греції, Польщі та Німеччини. Так, Credit Agricole став одним з найбільших банків не тільки у Франції, а й у світі (здійснює діяльність у 70 країнах світу [24]), поширивши сферу своєї активності за межі традиційних банківських продуктів, взявшись за обслугову-

вання великих корпоративних клієнтів, управління активами та послуги зі страхування [33]. У першій половині 1990-х років Credit Agricole за обсягами капіталу та активів займав восьме місце в світі та перше в Європі. У 2003 році було придбано один з трьох найбільших комерційних банків Франції – Credit Lyonnais [32].

Credit Mutuel, в свою чергу, у 1998 році придбав Credit Industriel et Commercial (банківсько-страхову групу), що значно розширило спектр послуг: від споживчого кредитування та фінансування малого і середнього бізнесу до ощадних продуктів та страхування [32]. Протягом 1997–2007 років Credit Mutuel поширив свою діяльність на Бельгію, Люксембург та Швейцарію [21].

Ще одна французька кооперативна банківська мережа Banque Populaire також суттєво розширила свій спектр діяльності, придбавши, наприклад, у 1999 році Natexis (інвестиційний банк, світовий лідер у сфері факторингу), а також інші кредитно-кооперативні установи – Credit Cooperatif та Credit Mutuel Maritime у 2003 році. В 2004 році придбано частку глобального лідера кредитного страхування Soface, а також частку Австрійського Фольксбанку (Austrian Volksbank International AG (VBI)) [32].

Нідерландський Рабобанк (Cooperative Centrale Raiffeisen-Boerenleenbank, що також називають Rabobank Nederland) був створений у 1972 році шляхом злиття двох центральних кооперативних банків. Будучи з самого початку аграрним банком, Рабобанк з рештою став надавати повний перелік банківських послуг та поширювати свій вплив у містах [32].

Хоча Rabobank International формально був заснований лише у 1996 році, міжнародні операції Рабобанку почали здійснюватися значно раніше. Було відкрито філії в Європі, Північній Америці, Азії та Південній Америці, що увійшли у стратегічні альянси із європейськими партнерами. Було також придбано існуючі банки, наприклад ADCA в Німеччині, РІВА в Австралії, АСС в Ірландії, Valley Independent Bank в США, що дало змогу Рабобанку заявити про себе на зарубіжних ринках споживчих банківських послуг та аграрного кредитування [35].

У 2006 році засновано «Інтернет-ощадний-банк» RaboPlus. Вперше він з'явився в Ірландії під назвою RaboDirect, а потім – як RaboPlus у Бельгії, Новій Зеландії та Австралії [36]. В травні 2007 року Рабобанк закінчив придбання Mid-State Bank & Trust, а в 2010 році – Pacific State Bank, що дозволило йому поширити свій вплив у Каліфорнії (США) [36]. В цілому, кооперативна банківська група Рабобанк представлена у 45 країнах світу. Її успішну роботу забезпечують 60 тис. співробітників.

Важливо відзначити, що здійснюючи зарубіжні придбання, злиття і поглинання, кооперативні банки у більшості випадків не перетворювали свої нові установи на кооперативну модель і не застосовували виключно кооперативні принципи управління ними, віддаючи перевагу класичному способу ведення банківського бізнесу.

З метою зміцнення своїх ринкових позицій в умовах глобалізації, деякі кооперативні банки прагнули увійти на міжнародний ринок інвестиційного

банкінгу. Проте цей вид банківського бізнесу суттєво відрізняється від звичного для них. Інвестиційний банкінг є занадто віддаленим від філософії кооперативних банків, орієнтованих не стільки на прибуток, скільки на клієнта, як найвищу цінність.

Таким чином, консервативна політика кооперативних банків, що передбачає мінімізацію ризиків і помірну дохідність – складно адаптується до сфери фінансування корпоративних інвестицій.

Деякі кооперативні банки віддали перевагу міжнародній нішовій стратегії, тобто розширюють свою міжнародну присутність у певних географічних чи виробничих секторах, де вони мають порівняльні переваги. Наприклад, Рабобанк прагне стати провідним міжнародним банком для харчової і агропромислової сфер [30].

Спроби розповсюдити кооперативну модель банківського бізнесу до країн Азії та Африки до недавнього часу були мало поширеними. Однак, ситуація змінилася, відколи зріс попит на мікрофінансування у цих країнах. Так, наприклад, французька кооперативна банківська група *Crédit Agricole* заснувала *Grameen Crédit Agricole Fund*, призначений для інвестування в компанії соціально-орієнтованого бізнесу, в першу чергу в країнах, що розвиваються. Відповідно до підходу, запропонованого професором Юнусом, соціально-орієнтовані підприємства – це компанії, які виробляють товари та послуги, доступні для найбідніших верств населення. [37] В якості іншого прикладу можна навести ініціативи Рабобанку щодо допомоги урядам країн та місцевим громадам у створенні кооперативних банків для фінансування сільськогосподарських та обслуговуючих кооперативів. [30]

Таким чином, сучасні кооперативні банки роблять суттєвий внесок у розвиток мікрофінансування сільських мешканців у багатьох країнах світу. В цьому плані, деякі кооперативні банки повернулися до своєї первинної природи і суті, адже причини створення перших кооперативних банків у XIX столітті були дуже подібними до сучасних ініціатив мікрофінансування: дати людям інструмент для колективної самопомоги. А це є надзвичайно важливим завданням в умовах розвитку глобалізаційних процесів у світовій економіці.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко В. В. Кооперативні принципи як основа успішного розвитку національних кооперативних систем. Управління розвитком соціально-економічних систем у новій економіці : монографія [Електронний ресурс] / [кол. авт.] ; за заг. ред. Л. М. Шимановської-Діанич. – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 31-32. – Режим доступу : <http://dspace.uccu.org.ua/handle/123456789/3981>.
2. Офіційний сайт Міжнародного кооперативного альянсу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ica.coop/members/member-stats.html
3. Гончаренко В. В. Міжнародні принципи діяльності кредитних кооперативних організацій [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко, О. Л. Климко, А. А. Пожар // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі : Серія «Економічні науки». – Донецьк, 2010. – № 4 (48). – С. 203–234. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/5193/1/2010-Gonch-Pozhar-Klimko-3.pdf>.

4. Гончаренко В. В. Міжнародні кооперативні принципи і розвиток псевдокредитних спілок в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко. – 2016. – Режим доступу : <http://194.44.39.210/bitstream/123456789/5199/1/goncharenko.htm.pdf>
5. Гончаренко В. В. Міжнародні кооперативні принципи та унікальність кооперативів як форми господарювання [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип.3. – 2011. – С. 330–338. – Режим доступу : <http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/3302/1/2011-Gonch-1.pdf>
6. Блок Р. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посіб. [Електронний ресурс] / Р. Блок, В. В. Гончаренко та ін. – К.: Урожай, 2001. – Режим доступу : <http://194.44.39.210/bitstream/123456789/5205/1/2001-Gonch-10.pdf>.
7. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко. – К. : Глобус, 1998. – 330 с. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/5099>
8. Гончаренко В. В. Теоретико-методологічні підходи до відродження національного кооперативного руху [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2001. – № 5–6. – С. 10–15. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/610/1/2001-Гонч-1.pdf>
9. Пожар А. А. Кредитно-кооперативний сектор економіки європейських країн : монографія [Електронний ресурс] / А. А. Пожар. – Полтава : РВЦ ПУЕТ, 2013. – 278 с. – Режим доступу : <http://cuedu.org.ua/ru/BIBLIOTEKA/Publikatsiyi-prokreditni-spilki-vchenih-Poltavskogo-universitetu-ekonomiki-i-torgivli---PUET---161>
10. Клименко В. І. Створення саморегульованої організації кредитних спілок як передумова ефективного розвитку національної системи кредитної кооперації / В. І. Клименко // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2015. – № 4 (19). – Ч. 1. – С. 71–4. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/3810>
11. Клименко В. І. Саморегульована організація кредитних спілок як запорука ефективного розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки / В. І. Клименко // Науковий журнал «Бізнес інформ». – 2016. – №1. – С. 277–282. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/3636>
12. Our heritage [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.arla.com/company/unsere-unternehmen/history>.
13. Arla Foods [Electronic resource]. – Way of access : https://en.wikipedia.org/wiki/Arla_Foods.
14. Bijman J. Support for Farmers' Cooperatives, Case Study Report, Fruit and Vegetables Cooperatives in the Netherlands and Belgium [Electronic resource] / J. Bijman, C. Gijssels. – 2012. – Way of access : https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/399158/1/fruit-vegetables-coop-netherlands-belgium_en.pdf.
15. Zaalmink, W. & D. Lakner, Support for Farmers' Cooperatives; Case Study Report. The Role of Dutch Transnational Cooperatives in Cooperative Development, Wageningen: Wageningen UR, 2012.
16. M. Filippi, "Support for Farmers' Cooperatives", Country Report France, Wageningen, Wageningen UR 2012.

17. M. Filippi, O. Frey & A. Torre, "The Modalities of Territorial Embeddedness of French Cooperative Groups", in A. Torre & J.B. Traversac (eds.), *Territorial Governance, Rural Areas and Agrofood Systems*, Springer Book 2011, pp. 43-65.
18. Гончаренко В.В. Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика: дис. д-ра екон. наук: Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2002. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=2rqzaOEAAAAAJ&view_op=list_works.
19. Key statistics on cooperative banks as on 31–12–2004 [Electronic resource]. – Way of access : http://v3.globalcube.net/clients/eachb/content/medias/key_figures/2004_key_statistics_cooperative_indicators.pdf.
20. Key statistics on cooperative banks as on 31–12–2010 [Electronic resource]. – Way of access : http://v3.globalcube.net/clients/eachb/content/medias/key_figures/2010_key_statistics_financial_indicators.pdf.
21. Key statistics on cooperative banks as on 31–12–2016 [Electronic resource]. – Way of access : http://v3.globalcube.net/clients/eachb/content/medias/key_figures/final_eachbtias_2016_key_statistics.pdf.
22. From savings bank to Swedbank [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.swedbank.com/about-swedbank/our-history/swedbank-and-the-savings-banks/index.htm>.
23. About Ekobanken [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.ekobanken.se/?id=2976>.
24. The European banking sector and the co-operative banks [Electronic resource]. – Way of access : http://overons.rabobank.com/content/images/Overview%20European%20Co-operative%20banking%20sector_tcm64-79426.pdf.
25. Пожар А.А. Міжнародний кооперативний рух : генезис та тенденції сучасного розвитку : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 16-17 лютого 2012 р. - Полтава: ПУЕТ, 2012. - С. 215-219 [Електронний ресурс]: Артем Анатолійович Пожар . – 2012. – Режим доступу: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/1265/1/3.pdf>.
26. Пожар А. А. Кредитно-кооперативний сектор економіки європейських країн : Монографія [Електронний ресурс] / А. А. Пожар. – Полтава : РВЦ ПУЕТ, 2013. – С. 74-75. – Режим доступу: <http://cuedu.org.ua/ru/BIBLIOTEKA/Publikatsiyi-prokreditni-spilki-vchenih-Poltavskogo-universitetu-ekonomiki-i-torgivli---PUET---161>.
27. Missions & Statutes of EACB [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.eacb.coop/en/about/mission-statement-and-statutes.html>.
28. Unico Banking Group [Electronic resource]. – Way of access : https://en.wikipedia.org/wiki/Unico_Banking_Group.
29. Unico Banking Group to stabilise European interbank funding market [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.pohjola.fi/pohjola/media/unico-banking-group-to-stabilise-european-interbank-funding-market?cid=390942034>.
30. Co-operative banks in the new financial system [Electronic resource]. – Way of access : https://economics.rabobank.com/PageFiles/629/cooperatiestudie-200910_tcm64-94102.pdf.
31. Raiffeisen Bank International at a glance [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.raiffeisen.hu/web/english/raiffeisen-group/raiffeisen-bank-international>.
32. Investigating Diversity In The Banking Sector In Europe / Key Developments, Performance And Role Of Cooperative Banks / Rym Ayadi, David T. Llewellyn, Reinhard

H. Schmidt, Emrah Arbak, Willem Pieter De Groen / Centre For European Policy Studies, Brussels / 2010, ISBN 978-94-6138-042-5 / 57-66 p.

33. Пожар А. А. Особливості розвитку кооперативних банків Європи [Електронний ресурс] / А. А. Пожар, В. І. Клименко // Бізнес та умови його розвитку : національний та міжнародний дискурси : матер. четвертої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 15-17 травня 2013 р. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2013. – С. 114–116. – Режим доступу : http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/3002/1/%D0%9A_%D0%9F_%D0%94_2013.pdf.

34. Volksbank Gruppe [Electronic resource]. – Way of access : http://www.de.wikipedia.org/wiki/Österreichische_Volksbank_AG.

35. Official website Rabobank Group [Electronic resource]. – Way of access : http://www.rabobank.com/content/about_us/history.

36. Rabobank [Electronic resource]. – Way of access : <http://en.wikipedia.org/wiki/Rabobank>.

37. Grameen Crédit Agricole Fund : A Lever For Development [Electronic resource]. – Way of access : <http://gca-fund.com/home.php>.

2.4. Глобальна водогосподарська проблема та її вплив на процеси регіоналізації

«Води на всіх не вистачить» - так можна резюмувати підсумки першого Азіатсько-Тихоокеанського саміту води, який відбувся в 2007 р. в японському місті Бетту. Головною подією заходу став виступ голови ООН Пан Гі Муна, який заявив, що світ стоїть на порозі «водних війн» [1].

В умовах глобалізації, різкого зростання чисельності населення та розвитку національних економік кран світу, включаючи й ті що розвиваються, загострилася проблема з використанням природно-ресурсного потенціалу (ПРП) людства. Особливо це відчутно з станом та використанням водно-ресурсної складової ПРП. Не дивлячись на заходи світового співтовариства виникла й набирає сили глобальна водогосподарська проблема, основною ознакою якої є дефіцит водних ресурсів, який на думку експертів ВЕФ є одним з найважливіших викликів людству на даному етапі його існування. Водний фактор стає стримуючим чинником розвитку національних економік багатьох країн і цілих регіонів світу. Дана ситуація зумовлюється рядом причин – географічних, економічних, демографічних, політичних, антропогенних.

Неабияке значення у створенні водогосподарських проблем має наявність у різних частинах світу значної кількості транскордонних річкових систем. Через це виникають міждержавні суперечки з використання обсягів поверх-

Голіков Артур Павлович	Святуха Ірина Анатоліївна
Гончаренко Владислав Васильович	Сердюк Ганна Валеріївна
Гончаренко Наталія Іванівна	Сідоров Вадим Ігорович
Довгаль Георгій Володимирович	Таран Антон Юрійович
Довгаль Олена Андріївна	Фірсанова Віолетта Олегівна
Казакова Надія Артурівна	Фоміна Єлізавета Василівна
Клименко Віта Іванівна	Ханова Олена В'ячеславівна
Макарчук Катерина Олексіївна	Циганов Сергій Андрійович
Марченко Іван Сергійович	Циганова Надія Вікторівна
Матюшенко Ігор Юрійович	Чавалах Олена Ігорівна
Непрядка Наталія Василівна	Черномаз Павло Олексійович
Панкова Юлія Миколаївна	Шамраєва Валентина Михайлівна
Пересадько Вілена Анатоліївна	Шкабарін Георгій Геннадійович
Пожар Артем Анатолійович	Шляхова Яна Вячеславівна
Позднякова Анна Михайлівна	Шуба Марина Володимирівна
Рєзніков Валерій Володимирович	Шуба Олена Артурівна
	Якубовський Сергій Олексійович

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Колективна монографія

За редакцією О. А. Довгаль, Н. А. Казакової

Коректори *Ю. В. Леонтієва, О. В. Анцибора*

Комп'ютерне верстання *Н. Є. Пруднік*

Макет обкладинки *М. В. Правик*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк 33,6. Наклад 300 пр. Зам. № 24/18.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Надруковано з готових оригінал-макетів у ФО-П Тітов Є. В.
61057, м. Харків, Харківська набережна, 9, кв. 23.

Свідоцтво про реєстрацію ВОО № 951823 від 18.01.1999 р.